

УДК 336.711

*В.В. Крилова, канд. екон. наук, Центр наукових досліджень НБУ;
А.А. Крилова, ТОВ “Ернст енд Янг”*

ПЕРСПЕКТИВИ КОНСОЛІДАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Розвиток економіки вимагає відповідного розвитку фінансової системи країни, в тому числі банківської. На сучасному етапі зростає актуальність питання обмеженості її фінансових ресурсів, що не є новим ні для України, ні для інших країн світу. Найбільш поширеним вирішенням цього питання є процес концентрації капіталу на основі злиття і поглинання. У статті на основі аналізу світового досвіду визначено основні аспекти процесу злиття та поглинання банків, а також перспективи консолідації банківського сектора України.

Ключові слова: банки, консолідація, концентрація, злиття.

Постановка проблеми. У світовій банківській практиці злиття і поглинання широко використовуються як методи відбору найбільш ефективних і пристосованих до конкурентних умов банків. Багато національних і міжнародних банків виникли в результаті численних злиттів і поглинань з конкуруючими установами. Банківський сектор України нині стоїть перед необхідністю масштабних процесів консолідації і укрупнення діючих банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем концентрації і консолідації банківського капіталу, вартості банківської компанії, оцінки ефективності результатів злиття і поглинання достатньо широко висвітлені в роботах А.В. Анікіна, О.І. Кіресєва, О.І. Лаврушина, М.Ю. Матовнікова, В.І. Міщенко, А.В. Шаповалова, М. Бредлі, Р. Роуза, Дж. Сінкі, У.Ф. Шарпа, Т. Кольору. У світовій економічній літературі існує ряд теорій, що мають на меті пояснити причини і мотивування банківського злиття і поглинання.

Метою дослідження є аналіз підходів до концентрації і консолідації банківського капіталу, які існують у світі, а також визначення перспектив консолідації банківського сектора України.

Виклад основного матеріалу. Банківська система України знаходиться на етапі стійкого розвитку. Діяльність банків характеризується підвищенням фінансової стабільності, поліпшенням якості активів, нарощуванням капітальної бази, залученням депозитів, підвищенням ефективності діяльності.

Зобов'язання банків за 2002-2006 рр. виросли в 7,5 раза і на початок 2007 р. досягли майже 300 млрд. грн. Серед них значними темпами зростали кошти фізичних осіб – в 9,5 раза, до 106 млрд. грн., що складає 36 % зобов'язань, причому позитивним є те, що строкові кошти

зростали більш високими темпами. Значним кількісним зростанням характеризується активна діяльність банків. Загальні активи банків за 2002-2006 рр. виросли в 7 разів і досягли 353,1 млрд. грн. Основну частку активів складають надані банками кредити – 76 %, обсяг яких за 5 років зріс у 8 разів і досяг 270 млрд. грн. Випереджаючими темпами зростали довгострокові кредити, що створювало умови для економічного зростання і посилення позитивного впливу банківської системи на соціально-економічний розвиток України. Підвищується ефективність діяльності банків. Прибуток за системою банків за 2006 р. склав 4,1 млрд. грн., що майже в 8 разів більше, ніж в 2002 році. Банки України досягли найвищого за останні роки рівня рентабельності активів – 1,6 %.

Про стабільність розвитку системи банків свідчить і зростання відношення основних показників діяльності банків до ВВП. За 2002-2006 рр. відношення активів до ВВП збільшилося на 40 % (до 63 %); кредитних операцій – на 35 % (до 50 %); зобов'язань – на 36 % (до 56 %); регулятивного капіталу – на 2 % (до 8 %).

Україна – це країна з економікою, що розвивається, а зростання економічних процесів вимагає подальшого збільшення рівня капіталізації банків і їх концентрації. Незважаючи на досягнуту стабільність банківського сектора, банківська система України ще не повною мірою реалізує свої стимулюючі можливості. Це не дозволяє їй активно впливати на розвиток економіки. Така ситуація найближчим часом буде гальмувати економічне зростання країни. В розвинених країнах банківська система сприяє соціально-економічному розвитку. В Україні вона поки що не виконує цю роль.

У банківському секторі є багато нерозв'язаних проблем, серед яких: високі ризики, недостатня капіталізація банків, невідповідність міжнародним стандартам корпоративного управління, що значною мірою стримує розвиток інвестицій у реальний сектор економіки.

Актуальними завданнями банківського сектора України є: подальше підвищення капіталізації банків, поліпшення якості капітальної бази, забезпечення достатнього рівня покриття капіталом ризиків, що приймаються банками. На вирішення завдань щодо підвищення концентрації капіталу банків спрямований прийнятий Верховною Радою України 14.09.2006 закон, яким вносяться зміни до Закону України "Про банки і банківську діяльність" щодо форми створення банків (виключно у формі відкритих акціонерних товариств або кооперативного банку) та мінімального розміру статутного капіталу на момент реєстрації банку (не менше 10 млн. євро).

На основі встановлення норми щодо створення банків у формі відкритих акціонерних товариств, акції яких розповсюджуються шляхом відкритої підписки, забезпечуються умови для прозорого формування статутного капіталу банку та залучення до цього процесу широкого кола осіб, що сприятиме прискоренню капіталізації банків.

Встановлення мінімального розміру статутного капіталу до 10 млн. євро відповідає вимогам, що висуваються сучасним етапом розвитку банківського сектора, для якого характерними є динамічні темпи зростання обсягів кредитування (включаючи кредити в іноземній валюті та фізичним особам), обсягів залучених коштів у депозити, тенденція до поширення можливостей виходу вітчизняної банківської системи у світовий фінансовий простір.

Таким чином, створюються умови, за яких банки більшою мірою будуть спроможні покривати ризики за активними операціями та матимуть змогу відповідати власними коштами за своїми зобов'язаннями перед вкладниками та кредиторами, що мінімізує можливі втрати активів вкладників та інших клієнтів банку, а також виключаються випадки створення "кишенькових" банків для задоволення інтересів окремих фінансових груп та кланів.

Останніми роками стрімко зростає привабливість українських банків для іноземного капіталу. Іноземні інвестори

позитивно оцінюють економічний розвиток України в цілому і її банківського сектора зокрема.

За 2006 р. сума іноземного капіталу в зареєстрованому статутному капіталі банків зросла більш ніж удвічі. Його частка досягла на початок цього року 27 %, а на початку травня вона складала вже 29,3 %, і в Україні працювало 40 банків з іноземним капіталом, з яких 18 – зі 100 %-ним іноземним капіталом.

Поза всяких сумнівів, сучасні зміни у банківському секторі та прихід великого іноземного капіталу спричинить необхідність об'єднання окремих малих банків. Їх рішення буде викликане збільшеним рівнем конкуренції, що є цілком нормальним, природним процесом. Це примусить українські банки підвищувати якість обслуговування, знижувати процентні ставки за кредитами, розширювати спектр своїх послуг. Результатом усього цього стане підвищення довіри до банківської системи [4].

Із зміною конкурентного середовища сотні українських банків зіткнуться з проблемою недостатньої капіталізації. Вже сьогодні багато малих і середніх банків, особливо в регіонах, відчують брак власних коштів для забезпечення безперебійної діяльності. Для виживання необхідне проведення значної і дуже дорогої роботи з розробки бренду банку. Потреба в припливі капіталу в банківський сектор неабиякою мірою пов'язана і з тим, що останніми роками істотно посилюється роздрібний напрям у діяльності банків, що супроводжується збільшенням як операційних, так і адміністративних витрат.

Розширення сфери роздрібних банківських послуг веде до необхідності створення філіалів і додаткових офісів, розвитку мережі банкоматів і розрахункових терміналів, впровадження нових технологій і використання складних інформаційних систем у банківській справі, зокрема інтернет-банкінгу. Все це приводить до значного зростання витрат банку.

Одним із шляхів вирішення питань недостатньої капіталізації й інших проблем, що обмежують можливості розвитку ринку банківських послуг, є процес консолідації банківського бізнесу з використанням процедур злиття і поглинання і формування на цій основі банківських холдингів.

Консолідація банків – процес, під час якого бізнес окремих банків переходить до інших банків (більших чи менших за розміром). При цьому деякі банки взагалі припиняють своє існування.

Світовий досвід показує, що основними причинами, які стимулюють процес консолідації банківської системи, є:

- посилення конкуренції, що призводить до зниження прибутковості бізнесу окремих банків;
- добровільна ліквідація, об'єднання за рішенням акціонерів банку, з метою активізації бізнесу (підвищення доходності);
- поглинання з метою завоювання більш вигідних позицій на ринку;
- пошук більш вигідного режиму оподаткування;
- підвищення рівня мінімального капіталу банків;
- покращення іміджу;
- посилення регулятивних вимог.

Слід зазначити, що процес консолідації – це в цілому постійний позитивний процес, притаманний банківським системам країн з ринковою економікою.

Останніми роками спостерігається прискорення процесу консолідації банків у США, країнах Європейського Союзу, а також в Україні, де реорганізація кредитних організацій у формі злиття і поглинання розглядається як найбільш перспективний напрям розвитку банківського сектора економіки.

Зростання кількості банківських злиттів і поглинань спостерігається на фоні швидкого процесу глобалізації фінансових ринків, зниження маржі банківського прибутку, посилення конкуренції з боку як мегабанків і транснаціональних банків, так і небанківських установ [5].

При цьому слід пам'ятати, що які б мотиви не були в основі реорганізації, вона є лише фінансовою угодою [3]. Цей процес може допомогти диверсифікувати джерела готівкових коштів та прибутків, у результаті чого створиться ще більш стабільна банківська фірма, спроможна протидіяти різким коливанням економічної кон'юнктури в умовах конкурентної боротьби.

Найбільш показовим для України, на наш погляд, є приклад банківського ринку Угорщини, який характеризується високою концентрацією. При наявності в цій країні понад 219 фінансових інститутів, частка її десяти найбільших кредитних установ складає близько 70 % банківського ринку. З моменту зняття обмежень на здійснення інвестиційної діяльності (1999 р.), більшість банків, що користувалися послугами незалежних брокерських, страхових, інвестиційних компаній тощо, поглинули їх та

перетворилися на універсальні структури. Незважаючи на це, в Угорщині також функціонують близько 200 ощадних і кредитних кооперативних банків [7].

Слід зважити на те, що в процесі консолідації за останні десять років у Європі середня кількість банків на одну країну зменшилася з 43 до 34. При цьому в європейських і середньоазійських країнах спостерігаються такі процеси: швидкі дії з розв'язання проблем у банках, у тому числі, у крайніх випадках, шляхом ліквідації; усунення політичного втручання в банківський сектор; жорстке дотримання та впровадження регуляторних стандартів. Ефективні, з нижчим рівнем витрат, банки витісняють менш ефективні, захоплюючи їх частку ринку. Спостерігається стратегія примусової консолідації з прагненням захистити слабкі банки.

Якщо порівняти розмір банківського сектора України та інших країн, то не можна сказати, що

в Україні дуже багато банків. На 1 жовтня 2007 р. в Україні зафіксовано 174 банки, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій. Для прикладу, у Великобританії діє близько 425 банків, в Австрії – майже 900, в Люксембурзі – 162. Деякі з цих банків зосереджені на обслуговуванні великого бізнесу, інші працюють з малим і середнім бізнесом, сільгоспвиробниками, населенням.

В Україні наразі на 100 тис. жителів припадає понад 3 банки і філії. Враховуючи відділення банків, значення цього показника збільшується майже до 40. Якщо врахувати відділення банків, які мають дозвіл на відкриття поточних рахунків, тобто є повноцінним банківським офісом, забезпеченість населення точками продажу банківських послуг складала б майже 8 на 100 тис. жителів. У країнах ЄС-15 нараховується 40-50 точок продажу роздрібних банківських послуг на 100 тис. жителів, тоді як у країнах – нових членах ЄС – цей показник сягає семи [6].

При розробці операції по злиттю (поглинанню) банків насамперед визначаються передбачувані вигоди в галузі фінансів: збільшення капіталізації, забезпечення нормативів ліквідності і платоспроможності, банківської спеціалізації ринків, особливо у сфері пропозиції нових банківських продуктів і послуг, людських ресурсів – підвищення продуктивності банківських службовців,

організаційної структури та інформаційних мереж.

Разом з тим, аналіз операцій по злиттю і поглинанню банків, проведений останніми роками в США і Західній Європі, показує, що ці операції у банківському секторі економіки є найбільш ризиковими, а тому важко прогнозованими і керованими. Завдання ускладнюється тим, що злиття банків, крім економії і додаткового прибутку, створює і додаткові витрати, які часом важко спрогнозувати.

Дослідження показують, що стовідсоткового успіху операцій з проведеного злиття і поглинання не буває. Це підтверджують і самі учасники злиття. Причини невдач банківського злиття і поглинання пояснюють такі чинники [1]:

- труднощі інтеграції банків, пов'язані з їх нездатністю співробітничати між собою. Найчастіше це обумовлено відмінністю корпоративної культури банків, що виявляється в різній організаційній структурі, неоднаковому підході до розв'язання проблем, що виникають, цілях управління банком;
- різні очікування партнерів: у більшості випадків ціна придбання банку виявлялася настільки високою, що не дозволяє швидко відшкодувати понесені витрати по операції, або банк, що придбав інший банк, не враховував витрат на налагоджування функціонування приєднаного банку;
- зміна загальноекономічних умов (уповільнення темпів зростання економіки, підвищення рівня інфляції), або норм банківського регулювання.

У процесі злиття або поглинання важче всього добитися інтеграції у сфері організації внутрішньої роботи банку, бухгалтерського обліку і аудиту, інформаційних систем, управління персоналом і відносин з клієнтами. Проте більш розгорнуту відповідь на питання про причини невдач об'єднання банків і визначення комплексу заходів щодо подолання негативних результатів можна одержати лише при розгляді конкретних операцій злиття і поглинання в банківському секторі [2].

Злиттям і поглинанням у банківському секторі є вироблений світовою практикою спосіб відбору ефективних кредитних установ, пристосованих для операцій в конкурентному ринковому середовищі. Потреба в реструктуризації банківської системи України, укрупненні банків і скороченні кількості

неефективних кредитних інститутів ставить завдання дослідження цілей, мотивів і умов успішного проведення операцій консолідації, широкого використання їх у практиці банківського бізнесу.

Об'єднання банківських ресурсів в результаті злиття і поглинання породжує ряд переваг, які дозволяють об'єднаному банку одержати певний економічний ефект. Він виявляється в економії на масштабах, збільшенні частки ринку, розширенні ряду банківських продуктів, підвищенні ефективності управління, що приводить, врешті, до збільшення чистого прибутку банку і його вартості.

Причини невдач операцій з об'єднання банків пов'язані з відсутністю розробленої стратегії поведінки і чіткої програми дій банків – учасників об'єднання, політикою регулюючих органів у сфері банківського злиття і поглинання, неправильною оцінкою ефектів об'єднання і суперництвом топ-менеджменту банків, що консолідуються, витоком кваліфікованих фахівців і втратою вигідних клієнтів під час об'єднання.

Для подолання негативних наслідків консолідаційних операцій необхідно:

- правильно оцінити вартість об'єкта злиття або поглинання;
- оцінити фінансові і нефінансові умови здійснення операцій із злиття і поглинання банків;
- змодельовати наслідки цих операцій для прогнозування прибутковості банку після об'єднання. Це дозволяє істотно підвищити якість підготовки консолідаційної операції і мінімізувати можливі негативні наслідки цієї процедури [1].

Характер і форми реорганізації банківського сектора в Україні значною мірою залежать як від загальної політики Національного банку України, так і від намірів власників окремих банків. Ст. 26 Закону України "Про банки і банківську діяльність" регламентує способи реорганізації банків як такі, що здійснюються добровільно за рішенням його власників або примусово за рішенням Національного банку України, шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення.

Однією з основних причин, що сприяють об'єднанню банків, стає посилення вимог Національного банку України до кредитних організацій. Це, насамперед, стосується розміру власного капіталу, рівня банківської

капіталізації і права банків на участь у системі обов'язкового страхування внесків.

Національний банк України ставить за мету також стимулювати процес консолідації банків не тільки за рахунок посилення нормативних вимог до банків, й за рахунок спрощення і здешевлення процедури злиття або поглинання, створюючи відповідні економічні і правові умови для реалізації цих завдань.

Висновки. Найбільш ймовірним і ефективним напрямом реорганізації, на наш погляд, має стати злиття (приєднання), а також створення банківських корпорацій, банківських і фінансових холдингових груп.

З огляду на ситуацію в Україні слід відмітити, що консолідація великих банків, усунення з ринку малих не може бути однозначним розв'язанням проблеми. Більше того, необхідно переглянути існуючу структуру банків з точки зору побудови широкої мережі працездатних установ, які задовольняють потреби регіонів.

Для цього необхідно:

- визначити правила функціонування та контролю за кооперативними банками, які б стимулювали їх створення та розвиток;
- розробити систему контролю за банківськими об'єднаннями з урахуванням особливостей їх діяльності;
- забезпечити здійснення оперативних заходів на основі уніфікованої звітності та показників раннього реагування;
- розробити спрощений порядок реєстрації та встановлення пільгових економічних нормативів для регіональних та кооперативних банків.

Проте сьогодні найбільш актуальною є розробка системи заходів щодо консолідації (зміцнення) банківського сектора України.

Список літератури

1. Горелая Н.В. Зарубежный опыт моделирования эффективности банковских слияний // Деньги и кредит. – 2006. – № 8. – С. 35-41.
2. Горелов В.В. Банковские слияния и поглощения как фактор диверсификации рынка банковских услуг // Банковские услуги. – 2002. – № 11. – С. 17-21.
3. Питер С. Роуз Банковский менеджмент. – М.: Дело, 1997. – С. 550.
4. Рыбин Е.В. Слияния и поглощения банков в России как фактор экспансии иностранного банковского капитала // Деньги и кредит. – 2007. – № 3. – С. 37-42.
5. Слияния и поглощения компаний в странах Центральной и Восточной Европы // БИКИ. – 2001. – № 92. – С. 4-5.
6. Dinul V. Ukrainian banking industry // Foyil Securities Investment Research. – 2004. – P. 7.
7. Eva Varhegyi Hungary's banking sector: achievements and challenges // EIB papers Vol. 7. – № 1-2002. – P. 75-89.

Summary

Economic development requires adequate development of financial system of country, including its bank component. Nowadays, Ukraine and other world countries face constant issue of financial resources limitation, which becomes more and more urgent. The most popular solution of this issue is a process of capital integration through mergers and acquisitions. Main aspects of banks' mergers and acquisitions and potentials of Ukrainian bank sector consolidation are determined in the article based on world experience analysis.

Отримано 29.10.2007